

REFLEXIONS SOBRE EL CADASTRE I LA SEVA APLICACIÓ A LA CORONA D'ARAGÓ¹

Antoni JORDÀ FERNÁNDEZ
Universitat Rovira i Virgili

1. L'estudi de l'evolució del Cadastre inclou una perspectiva jurídica quant a la interpretació i una perspectiva històrica quant a la seva comprensió i inclusió en un marc de valoració global.

No es tracta, doncs, de realitzar un seguiment de figures similars més o menys pròximes a la del Cadastre, i que se situen en època medieval². I fins i tot podem remuntar-nos a èpoques més antigues, per exemple la romana³. Per con-

¹ Un resum d'aquest article fou exposat com a comunicació a a les «II Jornades d'Estudi sobre Juristes i Notaris: Guerra de Successió, imposicions borbòniques i Universitat de Cervera en el segle XVIII» (Cervera, 10-12 desembre 2004). El treball s'insereix en el Projecte de recerca «Los juristas y la construcción de un sistema de derecho privado: el caso de Cataluña (siglos XIII-XX)», BJU2003-09552-C03-03, dirigit per la Dra. Encarnació Ricart, adscrit al projecte BJU2003-09552-C03-01, dirigit pel Dr. Tomàs de Montagut i Estragués.

² Vegeu, per exemple, GARZÓN PAREJA, Manuel, *Historia de la Hacienda de España* (Madrid, 1984), 2 vols.; MENJOT, Denis - SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (coords.), *La Fiscalité des villes au Moyen Âge* (Toulouse, 1996-2002), 3 vols.; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (comp.), *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)* (Vic, 1995); un apunt concret a TURULL RUBINAT, Max, «La Hacienda municipal y la tributación directa en Cataluña durante la Edad Media. Planteamiento general», a *Revista de Hacienda Autonómica y Local*, XXII-64 (enero-abril 1992), pp. 9-80, amb bibliografia no limitada a Catalunya. Vegeu també en general, *Historia de la Hacienda española (épocas antigua y medieval). Homenaje al Profesor García de Valdeavellano* (Madrid, 1982).

³ Vegeu GARCÍA DE VALDEAVELLANO, Luis, *Curso de Historia de las Instituciones españolas* (Madrid, 1977, 5ª ed.), 156 y ss. Es refereix a les activitats «cadastrals» realitzades per August, de les que tenim notícia indirecta gràcies a Ulpià; vegeu MONTANOS FERRÍN, Emma - SÁNCHEZ ARCILLA, José, *Historia del Derecho y de las Instituciones* (Madrid, 1991), 3 vols., I, 133, nota 193. Vegeu en general: BLÁZQUEZ, José M.ª, «El sistema impositivo en la España romana», a

tra, el nostre objectiu es oferir unes reflexions sobre els orígens del cadastre i la seva aplicació a la Corona d'Aragó al segle XVIII.

2. Ha estat exposat en altre lloc els possibles tipus de cadastre i les motivacions que impulsen la seva aparició i generalització durant el segle XVIII i posteriors, com poden ser les de tipus fiscal, o les que persegueixen una valoració i estimació de la riquesa d'un país, i les que pretenen una estreta relació amb el Registre de Propietat a fi d'evitar contradiccions entre l'una i l'altra institució pel que fa a la titularitat de les propietats que respectivament (Cadastre i Registre de la Propietat) contemplen i inclouen⁴.

Tradicionalment s'acostuma a iniciar l'estudi del cadastre com figura impositiva en el segle XVIII. Tot i això, no deixa de tenir cert interès l'estat que es trobava la Hisenda de la monarquia hispànica en el llinar del segle XVIII. En aquell moment, seguint a Fontana, la major part dels ingressos tributaris de la monarquia s'obtenien de les províncies de la corona de Castella⁵. Aquests ingressos responien a un complex i certament arcaic sistema d'imposició, basat més en una acumulació que en una sistematització i racionalització dels impostos acumulats durant els segles anteriors⁶, sense oblidar una dada sobre el qual tornarem més endavant: la multiplicitat i diferenciació dels règims fiscals existents en la Monarquia, això és, la Corona de Castella, els regnes de la Corona d'Aragó, i la zona que comprenia el regne de Navarra i les províncies basques.

Fent un resum molt sintètic, a Castella hi havia tres grans grups d'ingressos o «ramos» que per si sols suposaven pràcticament el 90% del total recaptat⁷:

Historia de la Hacienda española (épocas antigua y medieval). Homenaje al Profesor García de Valdeavellano (Madrid, 1982), pp. 67-125; MUÑIZ COELLO, J., *El sistema fiscal en la España romana (República y Alto Imperio)* (Huelva, 1980).

⁴ SEGURA MAS, Antoni (coord.), *El Catastro en España, 1714-1906. De los Catastros del siglo XVIII a los Amirallamientos de la segunda mitad del siglo XIX. Vol. I.* (Madrid, 1988) (= *El Catastro en España...*), 18-20. El conjunt d'articles que comprèn l'obra requereixen sens dubte tota l'atenció del lector interessat en el tema. Del mateix autor, «El cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental», a *Estudis d'Història Agrària*, 4 (1983), 129-143.

⁵ FONTANA, Josep, *La Hacienda en la Historia de España, 1700-1931* (Madrid, 1980), pp. 16 i ss.

⁶ Vegeu DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio, *Política y Hacienda de Felipe IV* (Madrid, 1960), especialment 193-240, i la seva *Política fiscal y cambio social en la España del siglo XVII* (Madrid, 1984). Vegeu també GARZÓN PAREJA, Manuel, *La Hacienda de Carlos II* (Madrid, 1980), i la seva *Historia de la Hacienda de España* (Madrid, 1984), 2 vols.; LADERO QUESADA, Miguel Ángel, *La Hacienda real en Castilla en el siglo XV* (La Laguna, 1973), i *El siglo XV en Castilla. Fuentes de renta y política fiscal* (Barcelona, 1982).

⁷ Deixem de banda intencionadament els ingressos que percebia la Corona de les contribucions eclesiàstiques, d'origen i naturalesa molt variada: subsidi, excusat, «tercias reals», Butlla de la Santa Creuada, etc. Vegeu DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio, *Política y hacienda...*, p. 242.

a) Els ingressos procedents de les denominades «rentas provinciales», on destacaven la «alcabala» (10% sobre les vendes o permutes)⁸; els «cientos» (un 4% que s'afegia a la «alcabala»), i els «millones», subsidis de Corts inicialment extraordinaris a la fi del segle XVI, i que van acabar convertint-se en permanents, carregant-se sobre la venda al detall de determinats articles de consum (vi, vinagre, oli, carn, sabó) de tal manera que el venedor es cobrava en espècie el que s'obligava a lliurar en diners a la Hisenda pública. Aquestes rendes provincials es recaptaven mitjançant l'arrendament (per pobles, per tributs); d'aquesta manera, els articles de consum més habitual resultaven molt més gravats que la riquesa de béns immobles, per exemple, que escapaven així al control fiscal, i l'arrendatari obtenia uns beneficis molt importants.

b) Els ingressos procedents dels monopolis o «estancos», com el tabac, la sal, els naips, el paper segellat o el pebre, la pólvora, l'argent viu i el sofre.

c) Els ingressos procedents de les duanes, que es cobraven per les importacions i exportacions de les mercaderies⁹.

3. A més a més del sistema fiscal castellà, la monarquia espanyola comptava fins a principis del segle XVIII amb altres règims fiscals, com per exemple, els dels regnes de la Corona d'Aragó¹⁰. El cas de València és, segons Artola, el de més complexitat¹¹. Els ingressos del Reial Patrimoni provenien del «ters del-me», que significaven una quantia total menor que la de les «generalitats» i no obstant això eren superiors als serveis votats en Corts¹².

Quant a Aragó, diguem que la Hisenda real aragonesa no tenia una font d'ingressos de tipus permanent, com també succeïa en altres regnes; a més dels

⁸ Sobre la «alcabala», vegeu MOXÓ, Salvador de, *La alcabala. Sobre sus orígenes, concepto y naturaleza* (Madrid, 1963), i «Los Cuadernos de alcabalas. Orígenes de la legislación tributaria castellana», a *Anuario de Historia del Derecho Español* (=AHDE), 39 (1969), 317-450; ANGLULO TEJA, M.^a del Carmen, *La Hacienda española en el siglo XVIII. Las rentas provinciales* (Madrid, 2002).

⁹ Vegeu DOU I BASSOLS, Ramón Lázaro de, *Instituciones del Derecho público general de España con noticia del particular de Cataluña, y de las principales reglas de gobierno en cualquier Estado* (Madrid, 1803; reed. Barcelona, 1975), vol. V, pp. 262-263.

¹⁰ Sobre aquest tema, per a la Corona d'Aragó sota una perspectiva de conjunt, vegeu GUILLERÉ, Christian, «Les finances de la Couronne d'Aragon au debut du XIVE. siècles (1300-1310)», a SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval* (Barcelona, 1993) (=Estudios sobre renta...), 487-508. Un aproximació als conceptes jurídics a MONTAGUT I ESTRAGUÉS, Tomás de, «La recepció del dret tributari comú a la Corona d'Aragó», a SERRANO DAURA, Josep (coord.), *El territori i les seves institucions històriques. Actes de les jornades d'estudi commemoratives del 650è. aniversari de la incorporació definitiva del marge dret del riu Ebre a Catalunya. Ascó 28,29 i 30 de novembre de 1997* (Barcelona, 1999), 2 vols., I, pp. 361-383.

¹¹ ARTOLA, Miguel, *La Hacienda del Antiguo Régimen* (Madrid, 1982).

¹² Vegeu sobre el tema FERRERO MICÓ, Remedios, *La Hacienda municipal de Valencia durante el reinado de Carlos V* (València, 1987); i la bibliografia citada per RUIZ TORRES, Pedro, «El equivalente valenciano», a *El Catastro en España...*, p. 47 i ss.

ingressos del Reial Patrimoni, la Corona només rebia els serveis que les Corts aprovaven a cada moment, als quals s'afegien els impostos que es cobraven a les duanes, també anomenats «generalitats»¹³.

Quant a Catalunya, els ingressos del Reial Patrimoni havien estat tradicionalment molt inferiors als que recaptava pel seu compte i per a si mateixa la Generalitat de Catalunya o fins i tot la pròpia ciutat de Barcelona, prova de la debilitat dels ingressos que produïa dit Reial Patrimoni¹⁴. Aquest desequilibri quant als ingressos sorgiria, entre altres motius, per la gran importància que suposava com font d'ingressos el denominat «dret de bolla», que la Generalitat recaptava sobre la venda de productes tèxtils¹⁵. Un desequilibri que va arribar al seu màxim nivell quan realment era més necessari que mai a la Corona assolir els uns majors ingressos: a inicis del segle XVII quan les guerres d'Europa precisaven de més recursos¹⁶.

A partir d'aquest moment, van augmentar les pressions des de la Corona per aconseguir superar les reticències i les resistències de tipus jurídic i institucional que existien a Catalunya a fi d'assolir una major col·laboració-participació econòmica del Principat i dels altres regnes de la Corona d'Aragó en el sos-

¹³ Vegeu: SESMA MUÑOZ, José Ángel, «Las Generalidades del Reino de Aragón. Su organización a mediados del siglo XV», a *AHDE*, 46 (1976), pp. 393-467; LALINDE ABADIA, Jesús, «La base ideològica del sistema impositivo aragonés histórico», a *Historia de la Hacienda española (épocas antigua y medieval). Homenaje al Profesor García de Valdeavellano* (Madrid, 1982), pp. 407-446; SARASA SÁNCHEZ, Esteban, «La Hacienda real de Aragón en el siglo XV», a l'esmentat volum, pp. 483-519; ARTOLA, Miguel, *La Hacienda...*, 163-171. No he pogut consultar KUCHLER, W., *Die Finanzen der Krone Aragon während donis 15. Jahrhunderts (Alfons V. und Johann II.)* (Münster 1983).

¹⁴ Sobre el tema, vegeu els treballs de SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, «La fiscalidad real en Cataluña (siglo XIV)», a *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), 341-376; «Una aproximación a la estructura del dominio real en Cataluña a mediados del siglo XV: el «capbreu o memorial de les rendes e drets reials» de 1440-1444», a *Estudios sobre renta...*, pp. 381-455; i *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)* (Vic, 1995). Una visió general a MONTAGUT I ESTRAGUÉS, Tomás de, «La Administración financiera en la Corona de Aragón», a *Historia de la Hacienda española (épocas antigua y medieval). Homenaje al Profesor García de Valdeavellano* (Madrid, 1982), 483-504; «El Baile General de Cataluña (Notas para su estudio)», a *Hacienda Pública Española*, 87 (1984), pp. 73-84; i molt especialment *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)* (Barcelona, 1987).

¹⁵ Vegeu JORDÀ FERNÁNDEZ, Antoni, «Els ingressos fiscals de la Generalitat de Catalunya a la segona meitat del segle XVII», a *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, X (1982), pp. 163-203.

¹⁶ La bibliografia sobre el tema és àmplia; citem, per exemple, ALCALÁ-ZAMORA I QUEIPO DE LLANO, José, *España, Flandes y el Mar del Norte (1618-1639)* (Barcelona, 1975) i *Razón y crisis en la política exterior de España en el reinado de Felipe IV* (Madrid, 1977); STRADLING, R. A., *Felipe IV y el gobierno de España, 1621-1665* (Madrid, 1989); i molt especialment ELLIOTT, John H., *La revolta catalana, 1598-1640* (Barcelona, 1966; 1ª ed. en anglès, Cambridge, 1963; i en castellà, Madrid, 1977), i *El Conde-Duque de Olivares. El político en una época de decadencia* (Barcelona 1990, 1ª ed. en anglès Yale 1986).

teniment econòmic de les empreses europees de la monarquia. Però fins i tot després de l'etapa més àlgida del conflicte així sorgit, com va ser la guerra de 1640 a 1652, la situació no va variar aparentment en els temes essencials¹⁷, encara que el monarca va controlar més directament l'elecció dels membres de la Generalitat i del municipi de Barcelona¹⁸. Sense oblidar que el dret català (públic i privat) es va mantenir com concessió *ex novo* del monarca que en ús de la seva sobirania així ho disposava en favor dels seus súbdits. Tot això ens prepara el camí per a entendre millor dues qüestions. En primer lloc, l'efervescència durant el segle XVII de l'anomenat «arbitrismo», impulsor d'una literatura d'opinió molt àmplia que va crear un ambient propici per a l'aplicació d'unes mesures fiscals homogeneïtzadores a principis del segle XVIII¹⁹. En segon lloc, la realitat d'un desequilibri financer dintre de la monarquia, ja que Castella seguia contribuint gairebé amb uns 2/3 del total dels ingressos rebuts²⁰.

4. Quant a les províncies basques i el regne de Navarra, no és aquest el lloc per a examinar les peculiaritats jurídiques que permetien l'existència d'una situació tan especial i singular com la de ser considerades províncies «exemptes» en no estar incloses a la contribució de la Corona de Castella²¹. Sabem de la creixent disminució dels ingressos del Patrimoni reial a Navarra des de la Baixa Edat Mitjana, compensats pels subsidis de les Corts i les exaccions directes de la Corona o «ayudas»²². Amb la conquesta de Navarra per part de Ferran

¹⁷ Vegeu SÁNCHEZ MARCOS, Fernando, *Cataluña y el gobierno central tras la guerra de los segadores 1652-1679. El papel de don Juan de Austria en las relaciones entre Cataluña y el Gobierno central* (Barcelona, 1983).

¹⁸ Vegeu FERRO, Víctor, *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta* (Vic 1987), p. 251.

¹⁹ Vegeu JORDÁ FERNÁNDEZ, Antonio, «La literatura política, jurídica y económica en la España del siglo XVII. Estado de la cuestión», en *CADUP*, 2 (1988), pp. 139-164.

²⁰ Vegeu SUREDA CARRIÓN, José Luis, *La Hacienda castellana y los economistas del siglo XVII* (Madrid 1948), p. 114.

²¹ MARTÍNEZ DíEZ, Gonzalo, «Fiscalidad en Guipúzcoa durante los siglos XIII-XIV», en *AHDE*, 44 (1974), pp. 537-617; MONREAL ZIA, Gregorio, *Las Instituciones Públicas del Señorío de Vizcaya (hasta el siglo XVIII)* (Bilbao 1974), i molt especialment el seu article «Convenio i conciertos económicos con el Estado en Vasconia», a SERRANO DAURA, Josep (coord.), *El territori i les seves institucions històriques. Actes de les jornades d'estudi commemoratives del 650è aniversari de la incorporació definitiva del marge dret del riu Ebre a Catalunya. Ascò 28,29 i 30 de novembre de 1997* (Barcelona, 1999), 2 vols., I, pp. 385-440.

²² Vegeu ZABALO ZABALEGUI, Javier, *La Administración del reino de Navarra en el siglo XIV* (Pamplona 1973), pp. 121-208, i «Las oligarquías urbanas de Pamplona y Tudela en 1366. Dos comportamientos distintos ante el fisco real navarro», a *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), pp. 665-710; CARRASCO PÉREZ, Juan, «Fiscalidad y circulación monetaria en el reino de Navarra. La dote de la infanta Juana, duquesa de Bretaña (1385-1387)», a *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), 641-664.

II el 1512 i la seva unió a Castella el 1515, la Corona va actuar amb un marge de pressió més notable per a recaptar els ingressos que necessitava, especialment per a obtenir els drets duaners o «tabas»²³, sense oblidar que fins a una data tan tardana com 1692 el monarca no va reconèixer que la reparació de greuges devia precedir a la votació dels serveis per part de les Corts²⁴.

5. L'evolució i desenllaç de la guerra de Successió de 1705-1714 va plantejar amb més intensitat el problema de la multiplicitat de règims fiscals dintre de la monarquia espanyola. En efecte, ja durant el curs de la guerra es va intentar la simple aplicació del model fiscal castellà a València, que bàsicament va consistir a decretar el cobrament de les «alcabalas» i «cientos», així com els tributs del paper segellat i del tabac, sense oblidar la imposició de donatius forçosos per al sosteniment de la tropa. L'administració borbònica va acabar defugint d'aquests principis²⁵, proposant a partir de 1715 l'aplicació d'una capitació equivalent (d'aquí el nom de «equivalente» que prendria la nova forma d'imposició) a que s'hauria obtingut per les «alcabalas» i la resta d'impostos, i centralitzant la seva recaptació, de tal manera que una vegada fixada la quantia total a obtenir per part de l'Intendent, es procedia a un repartiment entre els pobles i ciutats (similar a l'«encabezamiento» que feien les ciutats castellanés).

Per la seva banda, els municipis valencians van procedir a l'aplicació de diferents mecanismes de recaptació de la quantitat que se'ls havia assignat: des del manteniment del sistema anterior com s'havia fet amb la «peita real» i els subsidis en Corts (això és, repartiment de manera proporcional a la renda dels veïns) fins a l'aplicació d'una imposició indirecta del tipus de les «alcabalas» (això és, gravant el consum i intercanvi de productes), que seria el camí seguit per la ciutat de València aplicant un gravamen del 8% sobre aquelles operacions econòmiques²⁶.

6. També a Aragó van sorgir dificultats per a la transformació inicial del sistema fiscal existent i la seva assimilació al de Castella. Els Intendents intro-

²³ Vegeu ARTOLA, Miguel, «La Hacienda real navarra en el Antiguo Régimen», a *Saioak*, III (1979), 205-236; SALCEDO IZU, Joaquín, «El sistema fiscal navarro en la Cámara de Comptos reales», a *Príncipe de Viana*, 163 (1981), 617-638.

²⁴ Vegeu FLORISTÁN IMÍZCOZ, Alfredo, «Las Cortes de Navarra después de la conquista: renovación e innovación institucional en el siglo XVI», en AADD, *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional. Barcelona 1988* (Barcelona 1991), pp. 329-340.

²⁵ Sobre les dificultats d'aplicació del règim fiscal castellà a València, vegeu Henry KAMEN, *La Guerra de Sucesión en España, 1700-1715* (Barcelona 1974).

²⁶ Sobre aquest tema hem seguit a RUIZ TORRES, Pedro, «El equivalente valenciano»..., pp. 47-60. Un estudi més ampli a CORREA BALLESTER, Jorge, *El impuesto del equivalente en la ciudad de Valencia (1707-1740)* (València 1986); ROMEU LLORACH, Jordi, *El sistema fiscal valenciano (1715-1823)* (Vinaròs 1981); GARCÍA TROBAT, Pilar, «A Forgotten Result of the Spanish War of Succession: the Cadastre and its Fiscal Effects on the Crown of Aragon», a *Yearbook of European Administrative History*, 13 (2001), pp. 193-216.

duiran el cobrament del paper segellat, administrant també les duanes, salines i renda del tabac. També s'introdueixen les «alcabalas» i los «cientos», tot i que poc després es va reduir la seva quantia del 14% al 5%. Aquestes imposicions foren suprimides a causa de la seva ineficàcia el 1709.

La imposició de contribucions de guerra va intentar pal·liar la situació, cosa que va provocar tensions amb els municipis. Finalment, es va decidir el 1714 l'aplicació d'una «Única Contribución». Es tractava d'una imposició que partint d'una quantitat fixada per l'antic regne aragonès, es distribuïa entre els pobles i ciutats proporcionalment a la població fiscalment obligada. En aquest moment entren en joc els llibres anomenats del Cadastre per a establir la riquesa dels veïns i procedir així al cobrament de l'impost, distingint entre la contribució rústica, la industrial i la comercial²⁷.

7. És a Catalunya on les modificacions en el sistema fiscal provocades per la guerra de Successió foren més notables i han aconseguit fixar un gran interès per part dels investigadors²⁸. De fet, fins i tot la terminologia («catastro») aplicada inicialment a Catalunya ha estat la que es manté al llarg dels segles en tota Espanya fins pràcticament la seva transformació en 1988 en l'actual IBI.

Amb els antecedents ja examinats de València i Aragó, l'aplicació del nou règim fiscal a Catalunya tenia unes perspectives més clares i diàfanes del que es volia aconseguir i com fer-ho²⁹. El nou sistema, segons Segura, substituïria i completaria els antics sistemes de recaptació utilitzats a Catalunya, seguint un model d'inspiració francesa³⁰. Després d'una sèrie de dificultats inicials en la seva aplicació (excés en la valoració del contingent, ocultació i frau fiscal), el 1735 es dictaren les disposicions definitives sobre el nou impost que perdurarien fins a la reforma de Mon l'any 1845³¹, que segons Segura va posar fi —o va estendre a la resta de l'Estat segons es miri— al sistema del Cadastre de Catalunya.

²⁷ Vegeu PEIRÓ ARROYO, Antonio, «La Única Contribución», *El Catastro en España...*, I, 75-88, i «La Hacienda aragonesa en el siglo XVIII. Una aproximación al sistema recaudatorio», a *Cuadernos Aragoneses de Economía*, 3 (1978-1979), pp. 119-131.

²⁸ La relació bibliogràfica és molt àmplia; citem tan sols les aportacions recopilades per MERCADER RIBA, Joan, *Felip V i Catalunya* (Barcelona 1985, 2^a ed.), especialment els estudis sobre la implantació del Cadastre i la Superintendència a Catalunya. També d'SEGURA MAS, Antoni, «El cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental», a *Estudis d'Història Agrària*, 4 (1983), pp. 129-143, i del mateix autor, les seves aportacions en el volum abans citat *El Catastro en España...*

²⁹ Deixem ara al marge l'examen de la llarga polèmica sobre les motivacions que impulsen a Felip V a la implantació del Cadastre a Catalunya, i que es resumeixen bàsicament en dues: el cadastre com «càstig» als vençuts, en una mena de *vae victis* contra els catalans; o el cadastre com model d'uniformització impositiva i distribució equitativa il·lustrada *avant la lettre*.

³⁰ SEGURA MAS, Antoni, «El Catastro de Patiño en Cataluña (1715-1845)», a SEGURA MAS, Antoni (coord.), *El Catastro en España...*, I, pp. 31-46.

³¹ Vegeu la legislació referent al tema (Instrucció de l'Intendent Patiño de 1716, i la de l'Intendent Sartine del 1735, etc.) a SANMARTÍ, A., *Colección de Órdenes relativas a la Nueva Planta de la Real Audiencia de Barcelona* (Lleida 1806), pp. 241 i ss.

La contribució cadastral instaurada a Catalunya constava, en realitat, de tres imposicions distintes. El cadastre real gravava tant els béns immobles rústics i urbans com els ingressos procedents de rendes (censals, censos, delmes, etc.). El pagava tota persona que fos propietària en raó d'aquesta titularitat jurídica, sense excepció; és, doncs, un intent d'aplicar una contribució universal, encara que limitada a la propietat³². La propietat rústica es va classificar en 32 categories, i per a establir-les es considerava la qualitat de les terres juntament amb el tipus de cultiu que tenien. A partir d'aquesta classificació, s'establiren unes tarifes per unitat de superfície considerada. Quant a la propietat urbana i les rendes, tribuaven un 10% del que es considerava produïen anualment.

El cadastre personal gravava com base imposable els ingressos que provenien de l'activitat econòmica personal del contribuïent, amb excepció de nobles i eclesiàstics; es calculava establint un ingrés diari teòric (com si d'un «mòdul» es tractés) que es multiplicava pel que es considerava la jornada anual teòrica (100 dies pels pagesos, 180 pels artesans). Del producte així obtingut es liquidava el 8,33% anual en concepte de dita imposició.

El cadastre industrial o «ganancial», el de més difícil classificació i aplicació, tenia per objecte gravar el benefici que s'obtenia al marge del treball personal, considerat com un impost sobre els mitjans de producció. S'aplicava als comerciants, però també a artesans amb botiga oberta al públic, i fins i tot notaris³³. Es calculava a partir dels beneficis declarats en el comerç o indústria, i sobre aquesta base es liquidava un 10% anual.

8. El regne de Mallorca tenia establert des de la Baixa Edat Mitjana un sistema fiscal peculiar, propi i diferenciat del que existia en els altres regnes de la Corona d'Aragó. En efecte, la pragmàtica de 1384 havia permès la consolidació de la «talla» o contribució a repartir entre els municipis per motius extraordinaris (guerres, pestes, etc.) i que pagaven tots els habitants, fins i tot els eclesiàstics. També existia una «talla» ordinària, que era la qual els municipis imposaven per al seu finançament regular³⁴.

³² Els eclesiàstics, finalment, també pagarien aquest impost, encara que només amb referència a les propietats adquirides després de 1715.

³³ En el cas dels notaris, l'oposició dels Notaris Reials de Barcelona a ser subjectes passius del cadastre ganancial va ser constant al llarg del segle XVIII; vegeu NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon, *Los notarios de Barcelona en el siglo XVIII* (Barcelona 1978), pp. 78-79. GÜNZBERG MOLL, Jordi, «Els enfrontaments entre les Corporacions notariales barcelonines a l'època moderna», a *Estudios Históricos i Documentos dels Arxius de Protocolos*, 14 (1996), pp. 259-271. També NOGUERA DE GUZMÁN, Raimon, MADURELL MARIMÓN, Josep M., *Privilegios y ordenanzas históricas de los notarios de Barcelona* (Barcelona, 1965).

³⁴ Vegeu: LÓPEZ BONET, José, «La pràctica fiscal a la Mallorca de la Baixa Edat Mitjana (s. XIII-XVI)», a *Randa*, 29 (1991), pp. 13-36; CATEURA BENNASSER, Pau, *Política y finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón* (Palma de Mallorca 1982), i «Fiscalidad real y municipal en la Mallorca del siglo XV», a *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), pp. 443-462; VALLS BERTRAND, M., *Sistema fiscal y deuda pública de Mallorca, 1425-1426*, Tesi de

Amb la finalització de la guerra de Successió i l'aplicació de la Real Cèdula de 1716, que aplicava una Nova planta a l'Audiència de Mallorca, el sistema fiscal va iniciar la seva transformació, concretada en la Real Ordre de 6 d'octubre de 1717. En ella es justificava l'establiment d'una nova contribució, que es denominaria «Talla General»³⁵.

Tot i que en certa manera s'intentava una continuïtat amb la situació anterior, almenys des del punt de vista semàntic, dues eren les diferències principals: tothom restava obligat al seu pagament (fins i tot el clergat), i el seu caràcter anual. Previ l'establiment de la quantitat amb que devia contribuir la illa, es distribuïa en tres zones (Ciutat de Palma, Muntanya i Pla), i mitjançant un procés complicat de subhasta i recaptació els particulars devien pagar un tipus que no va variar substancialment al llarg del segle XVIII, i que pot calcular-se en un 0,2% igual per a tots, sobre una base imposable que consistia en l'estimació de la riquesa de l'interessat³⁶.

9. S'ha indicat en diverses ocasions les conseqüències de tot tipus que va suposar l'aplicació de la nova contribució cadastral, en les seves diverses variants, en els regnes de l'antiga Corona d'Aragó. En qualsevol cas, sembla evident que al nou impost no li eren alienes les següents característiques:

a) necessitat de compaginar dos criteris contradictoris, com eren la fixació d'un contingent o quantitat necessària a recaptar per part de la Corona per a subvenir a les seves necessitats, i l'estimació de la riquesa sobre la qual devia recaptar-se aquella quantitat, el que afavoria, lògicament, un procés d'ocultació i frau fiscal.

b) manteniment de forma pràcticament inalterable al llarg del segle XVIII dels contingents. Aquest fet, unit a l'augment de població i conseqüentment d'activitat econòmica, va suposar que en finalitzar el segle XVIII s'estava pagant pràcticament el mateix que als seus inicis, amb el que la càrrega fiscal sembla ser que no va ser un obstacle per a l'expansió econòmica, ans al contrari³⁷.

Llicenciatura, Facultat de Filosofia i Lletres, Universitat de Balears (Palma de Mallorca 1985); BARCELÓ CRESPI, Maria, *La Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat* (Palma de Mallorca 1988); PINYA HOMES, Román, *El Gran i General Consell: asamblea del antiguo reino de Mallorca* (Palma de Mallorca 1977), i també *La creación del Derecho en el reino de Mallorca* (Palma 1987), i *El derecho histórico del reino de Mallorca* (Palma 1993).

³⁵ Vegeu RIERA VAYREDA, Francesc, «La Talla General», a SEGURA MAS, A., (coord.), *El Catastro en España...*, I, pp. 61-74.

³⁶ Es tractava d'un tipus de 4 sous 8 diners per cada 100 lliures mallorquines, segons dades de RIERA VAYREDA, F., «La Talla...», 63. Sobre el càlcul de la moneda mallorquina i les seves equivalències, vegeu BERENGUER DE MONGAT, Jacobo, *Manual de reducciones de monedas al nuevo sistema métrico-decimal. Contiene la correspondencia recíproca de las antiguas monedas reales é imaginarias de España y de las monedas extranjeras á las del nuevo sistema métrico decimal* (Barcelona 1887), pp. 59-70.

³⁷ El cas de Catalunya és ben clar: el 1718 es va fixar el contingent a recaptar en 900.000 «pesos»; a mitjan la dècada de 1720, 1.000.000 de pesos; el 1785, 750.000 pesos; en 1817, pràcticament 750.000 pesos. Vegeu les dades exactes i fonts consultades a SEGURA MAS, Antoni, «El Catastro de Patiño...», a SEGURA MAS, Antoni (coord.), *El Catastro en España...*, I, pp. 33-34, n. 10.

10. Una experiència com la de la contribució cadastral, tot i les seves dificultats inicials, no podia passar desapercebuda als ministres de la Corona quan contemplaven a mitjan segle XVIII la situació fiscal que encara existia a Castella.

Tanmateix, la pretensió d'assolir una única contribució no neix al segle XVIII. Ans al contrari, sabem d'intents (teòrics) de construir un règim fiscal menys diversificat i més homogeni quant al fet imposable. Ja va haver-hi intents d'aconseguir a Castella un impost únic a la fi del segle XVI, aplicat a la farina³⁸. Els arbitristes, com ja hem dit anteriorment, van actuar impulsats, entre altres motius, per la necessitat de reorganitzar la Hisenda i evitar les grans pèrdues que per a la Corona suposava el sistema d'arrendament dels múltiples impostos existents. Tal era la postura de Sancho de Moncada, que el 1619 proposava una única «alcabala» que gravés solament el blat, l'ordi i el sègol; així s'aconseguiria una major recaptació i l'eliminació de molts intermediaris³⁹. Però les opinions eren moltes i molt variades referent a l'esmentada qüestió⁴⁰.

A aquesta tradició unificadora se li afegirà en el segle XVIII la influència francesa en la Cort dels Borbó a Madrid. En efecte, a França es tancava el segle XVII amb les propostes de l'Intendent Boisguillebert en la seva obra *Detail de la France* (1695), continuades en certa manera pel mariscal Vauban amb la seva proposta del *dîme royal* (1707). Encara que no van tenir una gran repercussió posterior⁴¹, els consellers francesos de Felip V, com Orry, tenien sempre present aquells projectes que en la Cort de Lluís XIV no van tenir èxit, però que en la de Felip V podia intentar-se, si més no, la seva aplicació.

Sabem ja dels intents i vacil·lacions inicials a València i Aragó, de l'aplicació a Catalunya i Mallorca. És indubtable que a mitjan segle XVIII l'experiència podia aspirar a traslladar la seva aplicació a altres províncies de la monarquia, a pesar dels presagis negatius d'alguns ministres de la Corona⁴².

El Reial decret de Ferran VI de 11 d'octubre de 1749 va suposar el primer pas en aquest camí⁴³, doncs no el rei indicava clarament que la finalitat del

³⁸ DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio, *Política y Hacienda...*, 5.

³⁹ Vegeu MONCADA, Sancho de, *Restauración política de España* (Madrid, 1619, reed. per Jean Vilar, Madrid, 1974), pp. 177 i ss.

⁴⁰ Vegeu sobre el tema VILAR, Jean, *Literatura y economía. La figura satírica del arbitrista en el Siglo de Oro* (Madrid, 1973); MERCADO, Tomás de, *Suma de tratos y contratos* (Sevilla, 1571, 2 vols; reed. per Nicolás Sánchez Albornoz, Madrid 1977, 2 vols).

⁴¹ Vegeu HINCKER, François, *Les Français devant l'impôt sous l'Ancien régime* (Paris 1971).

⁴² Per exemple, l'intendent i després Secretari del Despatx d'Hisenda José del CAMPILLO, *Lo que hay de más y de menos en España para que sea lo que debe ser y no lo que es*, escrita en 1742 i editada per vegada primera, amb estudi preliminar, per ELORZA, Antonio (Madrid, 1969); vegeu, especialment, els apartats «Contribuciones» i «Tributos».

⁴³ Deixem a banda els intents anteriors, i els plantejaments de Loynaz, Zabala, etc.; vegeu OTAZU, Alfonso, *La reforma fiscal de 1749-1779 en Extremadura* (Madrid 1978), especialment pp. 1-14.

decret era «...reducir a una sola contribución las de Millones, Alcabalas, Cientos, Servicio ordinario y sus agregados, contribuyendo cada vasallo a proporción de lo que tiene con equidad y justicia»⁴⁴.

És en realitat una obra del marquès de la Ensenada, que donarà el seu nom al Cadastre estimatiu de la riquesa i béns sobre els quals s'havia de contribuir⁴⁵. L'Única Contribució, en essència, consistia en un repartiment d'acord amb el volum de les utilitats esbrinades prèviament al realitzar el Cadastre, reduïda en un 50% per a compensar per les despeses de conreu⁴⁶; per a les propietats urbanes, el repartiment es faria en proporció a 2/3 de les utilitats. La contribució es dividia en tres rams: real (cases, terres, rendes i arrendaments, censos i pensions), industrial (sous i ingressos d'oficis i professions), i de comerç (mercadors, negociants i «asentistas»).

Una complexa estructura administrativa i un ambiciós plantejament de supressió de les rendes provincials a Castella no van ser suficients per a trencar la inèrcia existent i els recels que en suscitava, que acabaria triomfant amb l'abandonament definitiu del projecte el 1776⁴⁷, tot i els intents de Carles III amb diversos Reials decrets de 4 de juliol de 1770 per a agilitar l'aplicació de l'«Única Contribució»⁴⁸.

Tanmateix, els il·lustrats continuaren intentant aplicar el que a França ja havien proposat els fisiòcrates, és a dir, un impost únic sobre la propietat de la terra com a base del sistema contributiu⁴⁹. Les idees de Sancho de Moncada i la seva «alcabala única» es detecten en les obres de Campomanes, encara que Otazu creu que realment la influència dels fisiòcrates en els il·lustrats espanyols és molt dèbil, si més no en aquest aspecte⁵⁰.

⁴⁴ Vegeu MATILLA TASCÓN, Antonio, *La Única Contribución y el Catastro de Ensenada* (Madrid 1947), p. 63. Vegeu també CAMARERO GULLÓN, Concepción, «The Cadastre of the Crown of Castile in the Mid-18 th. Century», a *Yearbook of European Administrative History*, 13 (2001), pp. 167-192.

⁴⁵ Vegeu ANES, Gonzalo, «La Contribución de frutos civiles entre los proyectos de reforma tributaria en la España del siglo XVIII», a *Hacienda Pública Española*, 27 (1974), pp. 21-45; VILAR, Pierre, «Structures de la société espagnole vers 1750. Quelques leçons du Catastre de la Ensenade», a *Mélanges a la mémoire de Jean Sarrailh* (Paris 1966), II.

⁴⁶ FONTANA, Josep, *Hacienda y Estado en la crisis final del Antiguo Régimen español: 1823-1833* (Madrid 1973), especialment pp. 25 i ss.

⁴⁷ Sobre el tema, vegeu MATILLA TASCÓN, Antonio, *La Única Contribución...*, cit.

⁴⁸ Sobre els treballs previs de la «Única Contribució» i la informació que ofereixen els Mapes Generals i el Cens general del Cadastre vegeu l'estudi de CALVO ALONSO, Carlos, «El Catastro de Ensenada. Proyecto de Única Contribución en la Corona de Castilla», a SEGURA MAS, Antoni, (coord.), *El Catastro en España...*, I, pp. 89-110.

⁴⁹ Sobre el tema, vegeu HERNÁNDEZ DEU, Juan, «La Única Contribución del marquès de la Ensenada y el impuesto único de la Escuela Fisiocrática», a *Moneda y Crédito*, 117 (1971), pp. 71 i ss.; i «Evolución histórica de la contribución directa en España desde 1700 a 1814», a *Revista de Economía Política*, 61 (mayo-agosto 1972), pp. 31-90.

⁵⁰ OTAZU, Alfonso, *La reforma fiscal...*, pp. 21-22.

Dels anys posteriors cal destacar⁵¹, d'una banda, l'aplicació de la contribució de fruits civils acordada per Reial decret de 29 de juny de 1785, malgrat les dificultats que va suposar la seva aplicació en els arrendaments⁵². Per una altra, la Corona va intentar obtenir ingressos de forma ràpida de manera que el que importava era el «quant», i no el «com» s'obtenien: entre 1780 i 1782 es van emetre 30 milions de pesos en vals reals, rebutjant-se doncs alternatives de reforma tributària com les proposades per Gardoqui i la seva contribució de consums en 1792, o la de Juan José Caamaño, que el 1798 proposava a Godoy la substitució de les rendes provincials per una contribució única⁵³.

Tot i el parèntesi de la guerra de 1808-1814⁵⁴, les idees d'una única contribució van romandre presents en dates posteriors, sense oblidar a més les reformes administratives realitzades per a millorar la recaptació, que tindrien continuïtat en dècades posteriors⁵⁵.

⁵¹ FONTANA, Josep, *Hacienda y Estado...*, pp. 36 i ss.; i especialment GARCÍA GARCÍA, Carmen, *La crisis de las Haciendas locales. De la reforma administrativa a la reforma fiscal (1743-1845)* (Valladolid, 1996).

⁵² Vegeu ANES, Gonzalo, *Las crisis agrarias en la España moderna* (Madrid, 1970), pp. 286-289.

⁵³ Vegeu sobre aquestes propostes i la seva ineficàcia, ELORZA, Antonio, *La ideología liberal en la Ilustración española* (Madrid, 1970), pp. 185-189. I de HERR, Richard, «Hacia el derrumbe del Antiguo Régimen: crisis fiscal y desamortización bajo Carlos IV», a *Moneda y Crédito*, 118 (1971).

⁵⁴ Per exemple, citem el «Nuevo Plan de contribuciones públicas», aprovat per les Corts el 1813, que establia, entre altres disposicions, una contribució a pagar per part dels propietaris i els arrendataris de finques rústiques i urbanes (art. 19). A més, al preàmbul s'afirmava «...la necesidad y la justicia de que todos los españoles contribuyan á este objeto [el servei públic] según sus facultades, sin excepción ni privilegio alguno». Vegeu el Decret CCCIV de les Corts, de 13-9-1813, a *Colección de los Decretos y Órdenes que han expedido las Cortes Generales y Extraordinarias desde el 24 de febrero de 1813 hasta el 14 de setiembre del mismo año. Vol. IV*, Impr. de Repullés (Madrid, 1820), pp. 229-241.

⁵⁵ Vegeu FONTANA, Josep, *Hacienda y Estado...*, pp. 37-43. Des d'un punt de vista institucional, vegeu ESCUDERO, José Antonio, *Curso de Historia del Derecho. Fuentes e Instituciones Político-Administrativas* (Madrid, 2003, 3ª ed.), pp. 963 i ss. Per a l'evolució posterior del Cadastre, fins a la seva transformació en l'Impost de Béns Immobles (IBI), vegeu JORDÀ FERNÁNDEZ, Antoni, «Perspectiva histórico-jurídica de una contribución impositiva: del Catastro al IBI (siglos XVIII-XXI)», a *Revista Crítica de Derecho Inmobiliario*, 683 (2004), pp. 1213-1254.